

ALBERT KAHN'IN “GEZEĞEN ARŞİVLERİ” PROJESİNİN İÇERİĞİ ve ÖNEMİ

Nezaket TEKİN*

ÖZET

“Gezegen Arşivleri” (Archives de la Planète) 1909-1931 yılları arasında dünyanın dört bir yanında çekilmiş yaklaşık 72 bin adet otokrom (autochrome) fotoğraf ve yüzlerce saatlik film kaydından oluşan ve günümüze kadar korunabilmiş nadide bir görüntü arşividir. Projenin kurucusu ve finansörü Fransız iş adamı Albert Kahn'dır. Projenin yürütücülerinden Jean Brunhes, nelerin hangi şekilde kaydedilmesi gerektiği konusunda ekiptekilere eğitim vermiştir. Kahn'ın hızla değişen dünyanın fotoğraflanması gerektiği düşüncesi dünya seyahati sırasındaki gözlemleri sonucu belirmiş, Fransa'ya döner dönmez de proje için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Lumière kardeşlerin icadı ilk renkli fotoğraf olan otokromu da ilk kez seyahati sırasında deneyimleyen Kahn, projenin otokrom ile çekilmesi gerektiğini düşünür. Otokrom, cam üzerinde renkli pozitif bir görüntü sağlayan bir fotoğraf tekniğidir. Görüntüyü sabitlemek için kullanılan malzemelerden dolayı sonuç grenli, yumuşak ve resimsi bir etkidir. 22 yıl içerisinde toplam 55 ülkede kentlerin, insanların, kültürlerin ilk renkli fotoğrafları projenin fotoğrafçıları tarafından üretilmiştir. Arşivde Avrupa, İrlanda Kelt kültürü, Asya, Afrika, Amerika coğrafyası, kültürü ve günlük yaşama dair etnoğrafik açıdan son derece önemli fotoğraflar ve film kayıtları bulunmaktadır. Diğer yandan, projenin aktif olduğu dönemde, I. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşları gibi tarihsel olarak kritik olaylar ve sonuçlar kayıt edilebilmiştir. Günümüzde Gezegen Arşivleri Fransa'da, Paris yakınlarındaki Albert Kahn Müzesi'nde muhafaza edilmekte, arşivin sanal olarak paylaşılması ve fiziksel olarak sergileme ve sunum organizasyonları FAKİR isimli kuruluş tarafından gerçekleştirilmektedir. Arşiv kapsamlı bir biçimde BBC televizyonu tarafından çekilen “The Wonderful World of Albert Kahn” isimli belgesel serisinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gezegen Arşivleri, Otokrom, Albert Kahn, Jean Brunhes

THE CONTENT AND IMPORTANCE OF ALBERT KAHN'S “ARCHIVES OF THE PLANET”

ABSTRACT

"Archives of the Planet" is a rare visual archive of nearly 72,000 pieces of autochrome photographs and hundreds of hours of film taken from around the world between 1909 and 1931. The founder and financier of the project is French businessman Albert Kahn. Jean Brunhes is one of the coordinator and he educated the stuff about what should be recorded. Kahn's thought that the rapidly changing world should be photographed, as a result of his journey around the world and he started preparations for the project as soon as he returned to France. Kahn thinks

*Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü, nezaket.tekin@deu.edu.tr

that the project should be taken by Lumière brothers invention the first color photograph autochrome. Autochrome is a photographic technique that provides a colorful positive image on glass. Due to the materials used to fix the image, the result is a grainy, soft and pictorial effect. In 22 years, the first color photographs of cities, people and cultures in a total of 55 countries were produced by the project photographers. The archive contains extremely important photographs and film recordings from ethnographic aspects of Europe, Irish Celtic culture, Asia, Africa, America geography, culture and everyday life. On the other hand, historically critical events and outcomes such as World War I and the Balkan Wars could be recorded during the period when the project was active. Today, Archives of the Planet is kept in France in the Albert Kahn Museum near Paris, the virtual sharing of the archive and physical organization of exhibitions and presentations are carried out by the FAKIR named organization. The archive is handled extensively in the documentary series "The Wonderful World of Albert Kahn" by BBC television.

Keywords: Archives of the Planet, Autochrome, Albert Kahn, Jean Brunhes

Otokrom (Autochrome): Cam Üzerine Renkli Pozitif Fotoğraf

Tarihe geçen ilk fotoğraf, yani görüntünün sabitlenmesi için gerekli kimyasal formül Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833) tarafından elde edilmiştir. Yaklaşık 8 saat boyunca pozlandırdığı bu fotoğrafta, “Le Gras’ın Penceresinden Görünüş” (1826-27), çok net olmamakla birlikte evlerin çatıları ve ağaçlar fark edilmektedir. Sonrasında Niépce ve bir ışık ustası olan ve o sıralar diorama gösterileri düzenleyen Louis M. Daguerre (1787-1851) ortaklık kurarak birlikte çalışmaya başlarlar. Daguerre, Niépce’in ölümünden sonra çalışmalarına tek başına devam ederek, daha kısa süre pozlayarak daha net görüntü elde ettiği ve kendi adını verdiği Dagerotip (Daguerréotype) yönteminin patentini (1836) Paris Bilimler Akademisi’nden alır. Yine de pozlama süresi, sabit durulmasını gerektirmektedir ve iç mekânda güçlü bir ışık kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Dagerotip tekniği tek nüshadır ve kırılıgandır, uygun koşullarda muhafaza edilmesi ve izlenmesi gerekir. Kısa süre içerisinde sadece Fransa’da değil, İngiltere ve Amerika gibi başka ülkelerde de fotoğraf makinesi ve tekniği konusunda çok çeşitli kayda değer yöntemler geliştirilir. Fotoğraf stüdyolarının sayısı hızla artmış, birçok ressam, portre fotoğrafçılığına geçiş yapmıştır. Resme göre, daha kısa sürede ve daha ucuza bir portre fotoğrafına sahip olmak mümkündür. Ancak fotoğraf renkli değildir ve bu konudaki çalışmalar uzun yıllar almıştır. James Clerk Maxwell 1861’de üç ayrı siyah beyaz görüntünün üzerine kırmızı, yeşil ve mavi renklerin yansıtılması sonucu renkli bir görüntü elde eder. Ancak patenti alınan ilk renkli fotoğraf için 1903 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Auguste ve Louis Lumière Kardeşlerin “Otokrom” (Autochrome) tekniği 1907 yılında piyasaya sürülür. Otokrom fotoğrafta görüntü, cam plakalar üzerinde pozitif şekilde oluşmaktadır. Bu görüntüyü ışığa tutarak veya projeksiyonla yansıtarak

izlemek mümkündür. Lumière kardeşlerin Lyon'daki laboratuvarlarında geliştirdikleri yöntem şu şekildedir:

Cam plakaların üzerine patates nişastasını ruloyla iyice yedirirler. Kırmızı, yeşil veya eflatun renkle boyanmış gözenekler minik renk filtreleri görevi görmektedir. Cam plaka pozlandığında objektiften giren ışık fotoğrafik emülsiyonlu katmanın üzerindeki zerreciklerin arasından geçer. İşlem tamamlandığında tam renkli pozitif bir görüntü elde edilir. Görüntü büyütüldüğünde, tipik bir otokrom tabakada parçalanma, hatta pikselleşme görülmektedir. Otokromla çekilmiş insan figürleri yumuşak etki yüzünden ruhani bir görüntü kazanır. Kökeninde mekanik bir işlem olmasına rağmen, manzaralar da öyle resimsi bir izlenime sahiptir. Tarihiçi John Wood'a göre Lumière'lerin keşfi, fotoğraf tarihinin en nadir, en kırılğan ve en güzel üretimlerini yaratmıştır (Okuefuna, 2008: s.9).

Yuvarlak nişasta tanelerinin kullanıldığı otokromlarda, plaka yüzeyinin sadece yüzde 80'i renkli granül ile kaplanır. Granüller arasındaki boşluklar saydamdır ve bir miktar malzeme ile doldurulmalıdır. Lumière'lerin patentinde, bu boşlukları doldurmak için küçük renkli granüller veya siyah bir toz kullanılması önerilmektedir. (Lavedrine & Gandolfo, 2013, s.96).

Lumière kardeşler Paris'te, 10 Haziran 1907 tarihinde L'illustration dergisinin ofisinde halka açık bir sunum yaparak otokromu tanıtır. L'illustration "siyah beyazın eski ve soğuk yorumu yakında ikinci planda kalacak" diye yazar 15 Haziran tarihli basımda (Frizot, 1998: s.423). Sonrasında, Photo-Club'daki sunumda ünlü Amerikalı fotoğrafçı Alfred Stieglitz de oradadır. O ve diğer fotoğrafçı dostları Steichen, Kühn ve Eugene hep beraber Baviera Tutzing'e giderler ve o yaz boyunca bu yeni yöntemi denerler. Eylül'de de bu fotoğraflar Stieglitz'in New York'taki galerisi 291'de sergilenir. (Frizot, 1998: s.423). Stieglitz "yöntemin olanakları sınırsız görünüyor, yakında tüm dünya renk delisi olacak" (Okuefuna, 2008: s.9) demesine rağmen Stieglitz'in kendisi yumuşak tonlara sahip resimsi (pictorialist) izlenimli otokrom ile çalışmak yerine doğrudan (straight) tarzda siyah beyaz fotoğraflar çekmeye yoğunlaşmıştır. Otokromun biricik ve transparan bir cam olması, dönemin baskı tekniklerinin yetersizliği nedeniyle kağıda transfer edilmesinin zor ve maliyetli olması, dünya savaşları ve ekonomik krizlerin de etkisiyle otokrom yeterince yaygınlaşmamış, 1930'larda Kodak'ın renkli filmine karşılık tutunamamış ve piyasadan kalkmıştır. Ancak bu zaman dilimi içerisinde, Albert Kahn (1860-1940) dünyanın görsel arşivini oluşturma ve bunu

sistematik bir şekilde yapılandırma fikrinin sonucu oluşan “Gezegen Arşivleri” (Archives de la Planète, 1909-1931) adını verdiği çalışmayı hayata geçirmiş ve bu projede çoğunlukla otokrom kullanılmıştır. Bu yeni, renkli görüntüleme tekniği, dünyanın değişimini kaydetmek için mükemmel bir araçtır.

Fot1: Saraybosna, 15 Ekim 1912, Auguste Léon

Albert Kahn’ın Dünya Seyahati

“Avrupa’dan ayrılmazsanız Avrupa’yı anlayamazsınız” diyen Fransız iş adamı Albert Kahn Gezegen Arşivleri’ni sistematik bir biçimde hayata geçirmeden önce bir dünya turuna çıkar. 1908 yılında şoförü ve yardımcısı Alfred Dutertre (1884-1964) ile birlikte New York’a doğru yola koyulurlar. Yanlarında 4000 adet siyah beyaz film ve renkli cam plaka otokrom, 2 fotoğraf makinesi ve 1 adet de sinema makinesi bulunmaktadır. Seyahat boyunca çekimleri Dutertre yapmış ve aynı zamanda görüntüye dair bilgileri not ettiği bir günlük tutmuştur. Buldukları gemide 2500 yolcudan 1370’i göçmendir. Dutertre’nin gemide çektiği fotoğraflardan biri, Alfred Stieglitz’in 1907 yılında çektiği ünlü “The Steerage” (İki güverte arası) fotoğrafıyla şaşırtıcı derecede benzerlik gösterir. Avrupa’dan Amerika’ya göçün yoğun yaşandığı zamanlardır. Kahn ve Dutertre trenle Kaliforniya’ya kadar giderler. Büyük deprem iki yıl önce olmuş, izleri hala durmaktadır. Buradan buharlı gemiyle Japonya’ya geçerler. Kahn, Fransa’nın Japonya büyükelçisiyle yakın dostluğu dolayısıyla Japonya’nın üst düzey siyasetçileriyle bir araya gelmiş ve bu sayede, görüntü alınması mümkün olamayacak yerlerde, örneğin sadece kadınların gittiği okullarda kayıt yapabilmişlerdir. Öte yandan, Japonların geleneksel kıyafet, aksesuar ve saç modellerinin vurgulandığı renkli fotoğraflar, döneme dair önemli etnografik kayıtlar olarak görülmektedir. (BBC, 2007)

İkili, Japonya’dan sonra Çin’e geçer. Burada çekilen filmde, Pekin’i çevreleyen duvarları, erkeklerin birbirleriyle selamlaşma ritüelini, Hanedan soyundan olması muhtemel kadınların beyaz pudralı makyaj, saç stili ve kıyafetleri betimlenmektedir. Seyahat Singapur, Sri Lanka ve Güney

Amerika boyunca devam eder. Güney Amerika'ya, Arjantin'e giden gemide yine, çoğunluğu İtalyan olmak üzere göçmenler bulunmaktadır. Bu yolculuğa fotoğrafçı Auguste Léon (1857-1942) da eşlik eder. Léon, aynı zamanda, Gezegen Arşivleri projesinin ilk profesyonel fotoğrafçısı ve fotoğraf direktörüdür (BBC, 2007).

Albert Kahn dünya turunu gerçekleştirmeden önce, dünyayı dolaşarak, tecrübe ederek anlamının önemini farkındadır. Bu nedenle, 1898 yılından itibaren yerli ve yabancı genç mezunlara, dünyayı gezip dolaşmaları, bakış açılarını genişletebilmeleri, yeni coğrafyaları ve toplulukları tanıma olanağına sahip olabilmeleri için "Dünya Seyahat Bursu"nu (Bourses de Voyage Autour du Monde) sağlamıştır. "Tüm öğrendiklerinizi unutun: gözleriniz açık kalsın" (Beausoleil, 2001) diye öğütler. Bilginin iktidarına sahip bir batılının değil, bir dünya vatandaşının sözleridir bunlar.

Dünya seyahati sırasında bir araştırmacı disipliniyle gördüklerini aktarabilmek için yardımcısı Dutertre'ye fotoğraf ve film kaydı yaptırmış, notlar aldırmıştır. Böylece Gezegen Arşivleri'nin ilk örnekleri şekillenmeye başlar. Üstelik, muhtemelen Amerika, Güney Amerika ve Asya'da çekilen ilk renkli görüntülerdir bunlar. Cam pozitif özelliğinden dolayı otokromları projeksiyonla yansıtarak izlemek mümkün olduğundan, Kahn sık sık misafirlerine arşivindeki fotoğrafları gösterip içeriğini anlattığı sunumlar gerçekleştirmiştir.

Gezegen Arşivleri (1909-1931)

Gezegen Arşivleri'nin içeriğini kendi içinde ikiye ayırabiliriz: İlki, beşeri coğrafya odaklı kültürel ve etnografik değere sahip fotoğraflar, örneğin tabiat, çevre, toplum, mimari, kırsal alanlar, evler, anıtlar, günlük yaşamdan sahneler, geleneksel kıyafetleriyle insanlar, esnaf, hayvancılık, tarım ve taşımacılık gibi; diğeri ise toplumsal, ekonomik ve politik olaylara işaret eden görüntülerdir. Bu grupta daha çok 1913-30 arası Fransa ve Avrupa'da ortaya çıkan politik ve tarihsel olayların, I.Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribat, seçimler, grevler, savaş sonrası barış görüşmeleri gibi kritik durumların sinema filmleri de dahil olmak üzere kayıtları bulunmaktadır. Arşivin tamamında toplam 55 ülkeye dair görüntüler mevcuttur (BBC, 2007).

Albert Kahn'ın satın aldığı ilk otokromlar Cezayir asıllı profesyonel fotoğrafçı Jules Gervais-Courtellemont'a (1863-1931) aittir. Bunlar, 1908 yılında Cezayir ve Tunus'ta çekilmiş 84 adet otokromdur (BBC, 2007). Daha önceki yıllarda farklı fotoğrafçılar Kuzey Afrika'da siyah beyaz fotoğraflar çekmiştir, Albert Kahn bunları gördü mü bilmiyoruz. Ancak Gervais-Courtellemont'nun fotoğraflarında, otokromun özellikle dokusu ve rengi dolayısıyla mükemmel bir betimleme sağladığını görmüştür. Geleneksel olanın, hızla değişen dünyanın yok olmadan önce fotoğraflanması gereklidir ve tüm bunlar mutlaka otokromla çekilmelidir.

Böylece Kahn profesyonel fotoğrafçı ve kameramanlardan oluşan bir ekip kurmuş ve bu kişilerin hangi bölgelere gönderilmesi gerektiğine karar vermiştir.

Fot2: Krusevac, Sırbistan, 29 Nisan 1913, Auguste Léon

Gezegen Arşivleri'nde görev alan fotoğrafçı ve kameramanların, görev yerleri ve yılları aşağıdaki şekilde listelenmiştir:

Auguste Léon (Avrupa, 1909-1930), Jean Brunhes (Avrupa, 1912-1930), Léon Busy (Afrika, Hindistan, Avrupa, 1914-1920), Paul Castelnau (Ortadoğu, Mısır, 1917-1919), Georges Chevalier (Avrupa, Kuzey Afrika, 1914-1945), Fernand Cuville (Avrupa, 1917-1921), Stéphane Passet (Avrupa, Uzak Doğu, Kuzey Afrika, 1912-1917 ve 1929-1930 arası), Frédéric Gadmer (Orta Doğu, Afrika, Kanada, 1919-1932), Roger Dumas (Avrupa, Hindistan, Japonya, 1920-1931), Lucien Le Saint (Avrupa, Orta Doğu, Newfoundland, 1918-1923), Camille Sauvageot (Avrupa, Kuzey Afrika, 1919-1932) (Albert Kahn Müzesi. 28 Nisan 2016).

Kahn, Haziran 1909'da projenin ilk profesyonel fotoğrafçısı olan August Léon'u projeye dahil eder. August Léon 20 sene boyunca Avrupa'nın birçok yerini fotoğraflayan bir kartpostal fotoğrafçısıdır. Léon'un çektiği ilk fotoğrafta, Paris'in bir sokağında mahalle sakinleri fotoğrafçıya bakmaktadır. Ancak renkli otokromun pozlanması için yaklaşık 8-10 saniye gerektiğinden çoğu kişinin yüzü flu çıkmıştır. Kahn bu nedenle insan gibi hareketli konuların aynı zamanda sinema filmine çekilmesi gerektiğini düşünerek fotoğrafçıların yanı sıra bir kameraman ekibi de oluşturur.

Antropolojik ve etnografik çalışmalarda fotoğrafın kurtarıcı bir rolü olduğu düşünülür. Gözlem yeterli olmayabilir veya araştırmacı ön yargılarıyla hareket edebilir. Yabancıyı gerçekliğiyle görmek, kişisel değerler veya eksik gözlemler sonucu yetersiz kalabilir. Bu kaygıdan dolayı konunun, malzemenin farklı açılardan fotoğraflanması gerekli görülür. Fotoğraf çoğaltılabilir, büyütülüp detaylar alınabilir, dosyalanıp arşivlenebilir ve istatistikler için kullanılabilir (Collier, 1996, s.10).

Beşeri coğrafya (insan coğrafyası) konusunda çalışmaları olan ve Gezege Arşivleri projesinin kilit isimlerinden biri Jean Brunhes (1869-1930), I.Dünya Savaşı'ndan önce Balkanlara seyahat etmiştir. Amacı, küreselleşme dolayısıyla giderek yok olan küçük ekonomik ve kültürel toplumları, yok olup gitmeden önce kendi yöntemiyle belgelemek ve kayıt altına almaktır. Birçok meslektaşısı gibi Brunhes da, fotoğraf ve sinematografi gibi görsel kayıt teknolojilerinin öneminin farkındadır. Dolayısıyla, objektif ve güvenilir bir bilgi kaynağı olarak fotoğrafı araştırmalarında kullanır. Çizim ve resimlere dayalı temsile nazaran, görsel kayıt teknolojilerinin daha güvenilir olduğu düşünülmektedir. Örneğin, fotoğrafın icadıyla birlikte, seyahatlerde araştırmacılara eşlik eden ressamların yerine fotoğrafçılar gönderilmeye başlanır. Üstelik ressamların çizimlerinin doğru olup olmadığını tespit etmek için aynı yerin aynı açıdan fotoğraflanmasını talep etmeleri de ironiktir.

Jean Brunhes'un "La Géographie Humaine" kitabının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci baskısı üzerine yapılan bir inceleme yazısında İspanya ve Kuzey Afrika ülkelerinin coğrafyası, ekonomisi ve toplumsal ilişkileri üzerinden yaptığı kapsamlı eseri, önemli bir antropo-coğrafya eseri olarak değerlendirilmiştir.¹ Brunhes'a göre, bir coğrafyacının sanki Yer'e bir sıcak hava balonundan bakıyormuşçasına çalışma yürütmesi gerekmektedir. Görünen peyzaj hem doğal koşulların hem de insan emeğinin tezahürlerinin sonucunu yansıtabilir (Holt-Jensen, 2017, s.96). Bu konuda Brunhes'un çalışması sadece olgulara yaklaşımı dolayısıyla değil, aynı zamanda sınıflandırma ve metodoloji bakımından da orijinaldir. Özellikle doğanın yüzeyinde değişikliğe neden olan insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkisine odaklanmıştır. Bunları bölgesel plandan ziyade sistematik olarak ele almıştır. Üç ana başlık vardır: 1- Verimsiz toprağa kurulan evler ve yollar. 2- Sebze ve hayvanların verimli kullanıldığı alanlar, yani işlenmiş tarlalar ve hayvancılık. 3- Mineral, bitki ve hayvan gibi doğal kaynakların tahrip edici şekilde kullanılması. Bu son maddede, doğal kaynakların korunmasının gerekliliğini keskin bir şekilde sorgular. Brunhes insan coğrafyasının etnografiyle ve tarihsel, toplumsal, politik ve ekonomik coğrafyayla olan ilişkilerinin temel işlevlerini tanımlar. Bu kapsamlı seyahatinde özgün gözlemlerinin yanı sıra neredeyse tüm fotoğraflar Brunhes'un kendisi tarafından çekilmiştir (Robinson, 1913, s.364-365).

Brunhes fotoğrafçı ve kameramanlara seyahatlerde neye dikkat ederek kayıt yapacakları konusunda titizlikle talimatlar verir. Hatta bütün çalışanlara, ilk basımı 1910 tarihinde yapılmış olan kendisinin *La*

¹ Bu konuda yazılmış ilk eser, beşeri coğrafyanın kurucusu olarak bilinen Friedrich Ratzel'in 1882'de birinci cildini yayımladığı "*Anthropogeography or Outline of the Influences of the Geographical Environment upon History*"dir. Ratzel, doğa bilimi yöntemlerini beşeri coğrafya çalışmalarına aktarmayı amaçladığı bu ciltte, insanlığın doğa yasalarına tabi olduğunu vurgulamaktadır (Holt-Jensen, 2017, s.81-82).

Géographie Humaine kitabını gönderir. Projenin felsefesine dair temel bilgi kaynağı bu kitaptır (Castro, 2006, s.4). Brunhes tarafından tanımlanan talimatlar doğrultusunda görevliler, insanları günlük uğraşları içinde, günlük kıyafetleri ve günlük alet edevatlarıyla fotoğraflamışlardır. Bunların yanı sıra detaylı haritalar, coğrafya kitapları gibi coğrafik, etnografik, politik veya ekonomik türde konuyla alakalı çeşitli dokümanlar da eklenmiştir. Ayrıca Brunhes görsel bilginin doğruluğunu kanıtlamak adına çekim koşullarına dair yazılı bilgi de istemiştir. Yolculuğa çıkmadan önce fotoğrafçı ve kameramanlara basılı bir form verilir. Formda çekim ayı, günü ve saati, bölge hakkında ve çekilen konu hakkında olabildiğince bilgi yazılmalıdır. Orijinal formların birçoğu kaybolmuş olsa da, kaydedilmiş kopyaları sayesinde temel bir takım bilgilere ulaşmak mümkündür. Brunhes kameramanlara, gittikleri her toplulukta dokümacılık ve pazarda alışveriş gibi konuları mutlaka kaydetmelerini ister. Böylece aynı eylemin çeşitli topluluklarda nasıl farklılık veya benzerlik gösterdiği ortaya çıkacaktır. Ancak Brunhes'un arzu ettiği ölçüde bir sonuç ortaya çıkamamış, farklı ülkelerdeki izinler veya çalışma koşullarına bağlı olarak kayıt yapılabilmıştır. Örneğin Fransız Hindic'in'de Fransız kolonisi memuru, kendi estetik bakış açısını yansıtmak üzere fotoğraf çekimine izin vermiştir. Aynı şekilde Dahomey (Benin)'de neyin fotoğraflanması gerektiğine Katolik rahip karar vermiştir (BBC, 2007).

3 Haziran 1913'de, coğrafyacı Jean Brunhes, Auguste Léon ile birlikte Bursa'ya gelir. Brunhes 1912'de Gezegen Arşivleri'nin idaresini üstlenmiştir. Yanı sıra dünya üzerindeki insan aktivitelerini tanımlayan, bir yanıyla doğa bilimlerini, diğer yanıyla toplumbilim ve etnografiyi içeren beşeri coğrafya üzerine çalışmaktadır.

Jean Brunhes, Albert Kahn'ın talimatına uygun olarak gündelik görünümlere önem verecektir. Bakış açısında her zaman var olan öznelliği mümkün olduğunca ortadan kaldırmak için fotoğrafçıdan şehrin ve çevresinin birçok panoramasını en geniş açıdan orta açığa doğru ilerleyerek çekmesini ister, böylece anlamlı bulunan ayrıntıya ulaşılabilecektir: kültürler, bir köprü, sokaklar, kadın ve çocuk toplulukları, bir evin dekoru... (Beausoleil, 2001).

Brunhes fotoğrafların her türlü okunabilir olması için farklı açılardan çekilmesini gerekli görür. Ayrıca sürekli, "görmek istediğini görme" diye hatırlatmada bulunur. Doğu'ya dair klişelerin peşinde olmayan bir batılının bakış açısıdır bu. Jean Brunhes görsel kayıtları Paris'teki College de France'da beşeri coğrafya konusunu öğretmek için kullanırdı; Albert Kahn da "Around the World Circle" konuşmaları sırasında misafirlere gösterirdi (Werner, 2015, s.441).

Günümüzde, bir bölgenin fotografik haritasını çıkartırken gözetilen bir takım konular vardır. Örneğin bölgeyi tanımlayacak herhangi bir şeyin fotoğrafının çekilmesi; bölgenin genel olarak karakteristiğini gösterebilecek,

binaların, yolların fotoğraflanması; bölgenin hem geniş açıdan hem de detaylı çekimlerinin yapılması; insan çeşitliliğinin ve günlük hayatın, aktivitelerin kaydedilmesi; geçmiş yansıtan eski yapıların ve değişimin, örneğin yıkım veya inşa halindeki yerlerin gösterilmesi son derece önemlidir (Collier, 1996, s.41-42). Bu tip bir görsel haritalandırma çalışması, antropolojiden coğrafyaya farklı disiplinler için yardımcı bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Jean Brunhes da kendi araştırmaları için çektiği fotoğraflarda ve Gezegen Arşivleri fotoğrafçılarına verdiği talimatta benzer bir sistematığı kullanmıştır.

Ülkeler, Kültürler

Kelt tarihi eğitimi almış ve İrlanda'ya aşına olan Marguerite Mespoulet (1880-1965), grubun tek kadın fotoğrafçısı olarak, 1913'te İrlanda'da dokuz hafta boyunca Kelt topluluklarını fotoğraflar. Bu fotoğraflar son derece önemlidir, çünkü İrlanda'nın son Kelt topluluğunun günlük yaşamı, geleneksel kıyafetleri içerisinde kaydedilmiştir. Balıkçılıkla geçinen Kelt halkı, yaklaşık yirmi yıl sonra büyük balık teknelerinin yaygınlaşmasıyla baş edemez ve yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalırlar. Fotoğraflarda erkeklerin balığa çıktıklarını, kadınların ise balıkları pazarda sattığını görürüz. Çeşme başında kadınlar balıkları temizlemekte, kimi kadınlar ise tipik Kelt evleri önünde ip eğirmektedir. Muhteşem kırmızılıktaki geleneksel şalıyla genç bir kız (Colleen) önden ve arkadan fotoğraflanmıştır. Mespoulet İrlanda'da patates kıtlığı döneminden kalma hayalet köylerin ve harabelerin de fotoğraflarını çekmiştir. Albert Kahn, 73 adet otokromun yanısıra bir günlük de tutan Mespoulet'nin çalışmalarından son derece hoşnut kalır (BBC, 2007).

Fot3-4: Claddagh, İrlanda, 26 Mayıs 1913, Marguerite Mespoulet

Albert Kahn hangi fotoğrafçıyı ne zaman ve nereye göndereceğine titizlikle karar vermiştir. Örneğin belgesel fotoğraf konusunda kendine özgü bir yorumu olan Stéphane Passet (1875-?) çoğunlukla Asya ülkelerinde bulunmuştur. Passet'yi öyle kritik bir dönemde Çin'e gönderir ki

(1913) hemen öncesinde imparator uzaklaştırılmış, Cumhuriyet kurulmuştur. Saçının ön tarafı traşlı, arkası uzun tek örgü biçimindeki geleneksel saç stilleri ve kıyafetler, yeni Cumhuriyetle birlikte değişmiştir. Filmde, kadınlara uygulanan (Cumhuriyetle birlikte yasaklanan) ayak bağlama (foot binding) geleneğine maruz kalmış kadınları görürüz. Dolayısıyla artık geride kalacak olan bu gelenekler ilk kez renkli otokromla çekilebilmiş, belki de son kez kaydedilmiştir. Diğer yandan Passet marangoz, urgancı gibi bir takım zanaatkarları da fotoğraflamıştır. Fotoğraflardan birinde geleneksel yöntemlerle taş kesen ustaları görürüz. Passet Çin’de yaklaşık 500 adet otokrom çekmiştir (BBC, 2007).

Fot5: Pekin, Çin,1912, S.Passet Fot6: Ourga Moğolistan, 1913, S. Passet

Stéphane Passet 1913 yazında Çin’den Moğolistan’a geçer. Moğolistan 1911’de Çin’den ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin ilk renkli fotoğraflarını çeken Passet’dir. Fotoğraflarda stepler, çayırlar, güneş ana karakterdir. Başkent Ulanbatur’da Rus askerlerini görürüz. Ayrıca, geleneksel kıyafetleri içinde kadınlar, göçebe halkların fotoğrafları yer almaktadır. Ourga’da çektiği suçlu fotoğrafları çok çarpıcıdır. Zina suçundan hüküm giymiş kadın ahşap bir kutunun içine kapatılmıştır. Bir başka fotoğrafta kişinin boynunun etrafına geniş bir tahta takılmış, tahtanın üzerinde, muhtemelen suçunun ne olduğu yazılı bir kâğıt iliştilmiştir. Bir diğer mahkûm herhangi bir yerde kapalı değildir ancak boynunda çok kalın bir zincir görürüz. Bunun nedeni Moğolistan’daki ceza sisteminin göçebe kültüre uyumlu yapılmış olmasıdır. Steplere göç etmeleri gerektiğinde mahkûmlarda onlarla birlikte gelir. Üzerlerindeki ağır tahta ve zincir nedeniyle de kaçma olanakları yoktur. Moğolistan’da Budistler devlette söz sahibidir. Keşişlerin kademeleri giydikleri kıyafetin rengine göre değişmektedir. Passet’nin Budist manastırında çektiği fotoğraflar zamanla yeni bir önem kazanır. 1930’da Komünist rejimle birlikte din yasaklanır ve buradaki 30 bin keşiş öldürülür. Ne manastır, ne insanlar, geriye bir şey kalmaz. Gezegen Arşivleri’nde bunun gibi, özellikle I.Dünya Savaşı ve Balkan savaşlarından ölüm ve yıkıma dair çok sayıda fotoğraf bulunmaktadır.

Fot7: Ourga Moğolistan, 21 Temmuz 1913, S. Passet

Moğolistan'dan dönen Passet birkaç ay sonra Kahn tarafından, bu sefer de Balkanlardaki yıkımı belgelemesi için görevlendirilir. Eylül 1913'te Makedonya'ya vardığında binlerce Müslüman köylerini terk etmektedir. Türkiye'ye göç edenleri fotoğraflar, aynı zamanda filme de çeker. Hastalık ve çaresizlik her şekilde hissedilmektedir. Akabinde I.Dünya Savaşı çıkar. Albert Kahn kendisini pasifist bir enternasyonalist olarak tanımlar, oysa dünyadaki bu değişimler ona göre hiç umut verici değildir (BBC, 2007).

I. Dünya Savaşı

Fotoğraf tarihinde yönetim tarafından görevlendirilerek fotoğrafı çekilen ilk savaş Kırım Savaşı'dır. Kraliçe Victoria'nın emirleri doğrultusunda savaşı tüm yönleriyle, ancak halkı demoralize etmemek adına ölü ve yaralı görüntüleri hariç, kaydetmesi için fotoğrafçı Roger Fenton görevlendirilir. Fenton, karavanına 5 fotoğraf makinası, üç değişik boyutta 700 adet cam plaka, laboratuvar malzemeleri ve bir yatak yükleyerek yolculuğa hazırlanır. Kullandığı teknik ışık koşullarına bağlı olarak 3 ile 20 saniye arasında pozlama gerektirmektedir. Fenton çoğunlukla kumandanların ve subayların portrelerini çeker. Savaş alanı, ölü ve yaralılar veya hastaneler yerine, rıhtımda askeri ekipmanların tahliye edilmesini, karargahları, dinlenen askerleri ve mezarları fotoğraflar. Meşhur "Ölümün Gölgesi Vadisi" (The Valley of the Shadow of Death, 1855) isimli fotoğrafında sadece yol boyunca dağılmış top güllerini görürüz. Bu fotoğraf savaşın korkunçluğunu yansıtmak yerine, isminin de çağrıştırdığı gibi, kasvet ve hüznü hissini uyandıran savaşın bir metaforudur (Frizot, 1998, s.137).

I. Dünya Savaşı sırasında ise Albert Kahn Fransız ordusunun görsel kayıtlarını üstlenmek üzere Savaş Bakanlığından izin alır. Fransa'da çekilen otokromlar Kahn'ın fotoğrafçıları tarafından kaydedilmiştir. I. Dünya Savaşı "Siper Savaşı" olarak anılır. Askerler gündüzleri siperlerde beklemekte, çatışmalar ise genellikle geceleri olmaktadır. Fakat dönemin fotoğraf teknolojisi hareketli ve karanlık görüntüleri kaydetmek için yeterli değildir. Dolayısıyla ekibin çektiği fotoğraflarda çatışma görüntüleri yoktur, çoğunlukla ordunun günlük rutini fotoğraflanmıştır. Örneğin askerler vakit geçirmek için el işleri, yüzük, takı, hatıralıklar, fişeklerden heykeller

yaparlar, mektup yazarlar veya temizlik yapanları görürüz. Komutanlar siperde veya çadırlarının önünde fotoğrafçıya poz vermiştir. Askeri hastanede çekilmiş fotoğraflarda, yaralıların yanı sıra doktorların, dizlerinden birbirine dikilmiş iki hasta gibi, muhtemelen imkânsızlıktan yeni yöntemler denediğine tanık oluruz. Reims’de, boş meydana bisikletli bir haberci asker öğle yemeğini yemek için bir mola vermiştir. Verdun’daki şiddetli çatışmaların sonucu yıkılan binalar da fotoğraflanmıştır. Savaşın izleri olan silahlar, tanklar, toplar geriye kalmıştır (Okuefuna, 2008).

Fot8: Le Ployron, Fr.,1916, S. Passet, Fot9: Provence, Fransa, 1916, G. Chevalier

II. Dünya Savaşı fotoğraflarıyla kıyaslandığında, otokromla çekilen I. Dünya Savaşı fotoğraflarının biricikliği ortaya çıkar. Boyanmış ve patates nişastasıyla sıvanmış emülsiyonlu cam üzerinde oluşan görüntüler pastel tonlarda, sıcak ve resimsi bir etki yaratır. İlk renkli fotoğraf olan otokromda yağlıboya tabloları özgü bir doku ve renk hissedilir. Diğer yandan hareketli konuların otokromla kaydedilmesi teknik olarak mümkün olmadığından, çekim için manzara, mimari gibi sabit konular seçilmiş, insanların ise, net çıkmaları için poz verdirelerek fotoğrafı çekilmiştir. Savaş zamanında da hem fotoğraf makinesinin pratik olmaması, hızının yetmemesi gibi teknik nedenlerden, hem de çatışmaların daha çok gece sürmesinden dolayı, sıcak savaş görüntüleri yerine günlük hazırlıklarıyla uğraşan veya bekleyen askerlerin fotoğrafları mevcuttur. Sadece Fransız askerlerin değil, Fransa’nın sömürgelerinden getirilmiş Cezayir, Tunus, Hindistan, Mali, Gine, Senegalli askerlerin şalvar, fes gibi kendi kültürlerine özgü aksesuarlarla birleştirilmiş üniformaları içinde çekilmiş portreleri de bulunmaktadır. Bu otokromlarda üniformaların renklerinin göz kamaştırıcı canlılığı, arkalarındaki manzara veya mimarinin hoş dokusu, gerçeküstü bir sahneye bakıyormuşuz izlenimi uyandırır. Bu askerlerin yabancı oldukları bir coğrafyada, kendilerini ve ülkelerini doğrudan ilgilendirmeyen bir savaşın içerisinde ne işleri vardır? Albert Kahn teknolojiye etkilenmişti ve bu arşivi oluşturmasında teknolojik yenilikler etkindir. Ancak diğer yandan yıkımı getiren de teknoloji olmuştur. Bu durum, barış yanlısı Kahn için bir paradokstur. Gezegen Arşivleri Albert Kahn’ın küresel bir dünya görüşü üzerine temellenmiştir, ancak bu küreselliği batılı ülkelerin sömürgeleştirme politikası sağlıyorsa bu durum Kahn için bir başka handikaptır.

Fot10: Reims,France, 1917, P. Castelnau, Fot11: Reims,Fransa 1917, F. Cuville

Albert Kahn hayatın nasıl değiştiğiyle ilgilenmekteydi ve bu yüzden fotoğrafçıları dünyanın dört bir yanına gönderiyordu. Diğer yandan ise dünya, savaşın yıkıcılığıyla değişmektedir. Günlük yaşamın izlerinde değişimler gözlenir. I.Dünya Savaşı'nda erkeklerin yokluğunda, kadınlar işleri üstlenmişlerdir. Örneğin tarım işleri devam eder ancak genelde fotoğraflarda, savaşta olduklarından veya öldüklerinden dolayı erkekler yoktur. Fabrikalarda kadınlar çalışmaktadır. İki Fransız ordu fotoğrafçısı Fernand Cuville ve Paul Castelnau hem ordu hem de Kahn'ın arşivi için fotoğraf çekerler. Reims'de büyük bir yıkım yaşanmıştır, bu iki fotoğrafçı meşhur Gotik katedralin harabe halini fotoğraflamıştır. Geleceğin, umudun metaforu olarak bekleli çocuk fotoğrafı bu sırada çekilmiştir. Burada 2 ay kadar kalırlar. Fotoğraflarda bazı insanların yüzleri siliktir. Yine de değerlerinden bir şey yitirmez, savaşın anlamsızlığının metaforu olarak okunurlar. Fotoğrafçılar Kahn'ın doğum yeri olan güneybatı Fransa'daki Alsace'a, Almanların eline geçmiş bölgeye giderler. Alsace'da çekilen fotoğraflar mültecilere yardım toplanmasında etkili olmuştur. Kahn'ın görevlendirdiği kişiler, 4 yıl boyunca iki binden fazla renkli fotoğraf, metrelerce film çekmiştir. Savaş karşıtı Kahn'ın eşsiz arşivi I. Dünya Savaşı'nı anlamamızda benzeri olmayan bir kaynak teşkil eder (BBC, 2007).

I. Dünya Savaşı Sonrası Değişimler

I. Dünya Savaşı sonrası hareketlilik durulmamış, yenilen ülkelerde değişimler devam etmektedir. Albert Kahn, fotoğrafçıları Camille Sauvageot ve Frédéric Gadmer'i 1922'de İstanbul'a gönderir. Fotoğrafçılar Kasım 1922'de önemli bir seremoniyi kaydederler. Yeni Halife Abdülmecit, İngiliz konsolos George Yann ile anlaşmaya oturmuştur. İngiliz ve Fransız gemileri boğazdadır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün de fotoğrafını çekerler. Güneye, Ege'ye doğru indiklerinde Manisa ve Alaşehir'de yanmış yıkılmış evleri fotoğraflarken, bir ağacın kovuğunu kendine sığınak yapmış bir adamın fotoğrafı hüznüldür. Manisa'da yıkıntılar arasında iki yaşlı adamın ayaklarında ayakkabı yerine bezin sarılı olduğunu görürüz. Bir başka fotoğrafta bir kadın ve yanında sakatlanmış bir erkek fotoğrafçıya poz vermiştir. Fotoğraflarda İzmir'in karakterine şekil veren Rum kültürü ve

evleri de görülmektedir. Saat Kulesi ve Kordon'dan manzaraların yanı sıra İzmir yangını filmi de mevcuttur arşivlerde. Atatürk'ün İzmir'e gelişi de filme çekilmiştir.

İzmir yangını 4 gün boyunca sürer. Rumlara ayrılmaları için 15 gün süre verilir. Kahn'ın fotoğrafçıları insanların ayrılışlarını fotoğraflar, filme çekerler. Yaklaşık 30 km boyunca yağmurun altında binlerce insan yürümek durumunda kalır. Rumlara rıhtıma ve tren istasyonlarına vardığında Kahn'ın fotoğrafçıları bu çaresizliği fotoğraflamıştır. Bir kadın ve üç kız trende küçük bir aralıktan bakmaktadır, trenin üstünde ise bir asker görürüz. Bu fotoğraf tarihteki başka acı bir olayı, Yahudilerin trenlerle toplama kamplarına götürülüşlerini anımsatmaktadır. 1923'te 6 ay içinde yaklaşık yarım milyon Rum ülkeyi terk eder. İzmir'den ayrılan bir Rum "Neye sahip olduğun senin kim olduğunun bir parçasıdır. Ayrılırken hiçbir şeye sahip değilsen, kimliğinin bir parçasını kaybedersin" der (BBC, 2007). Proshansky, kimlik olgusunun fiziksel mekanla ilişkisini "yer kimliği" kavramıyla tanımlar. "Yer ya da mekan, insanın yoğun deneyimlerine sahne olan ve her birey için ayrı, özel anlamlar taşıyan, kişinin yaşamını dolaysız olarak etkileyen ve biçimlendiren, bu nedenle de sosyal, duygusal ve davranışsal planda sembolik anlamlar taşıyan fiziksel birimler anlamına gelmektedir (Göregenli, 2015, s.182-183). Yani yerinden edilme, sadece fiziksel anlamda bir mekandan mahrum olma durumu değildir. Zamanın ve mekanın şekillendirdiği benliğin ve kişisel belleğin yitimidir. Fotoğraflar bir yandan yokluğu temsil etmekte, diğer yandan da zamanın katmanlarını üzerinde muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Albert Kahn'ın fotoğrafçıları 22 yıllık süreçte imparatorlukların çöküşüne, yeni ulusların doğuşuna tanıklık etmişler, çağın en önemli anlarını kayıt altına alabilmişlerdir. Dünyanın unutulmaması gereken bir döneminin görsel belleğini oluşturmuşlardır.

Fot12-13: İzmir, Ocak 1923, Frédéric Gadmer

Fot14: Alaşehir, 8 Ocak 1923, F. Gadmer, Fot15: Edirne, 4 Kasım1922, F.Gadmer

Savaş sonrası Kahn, 1920’de fotoğrafçıları Asya, Ortadoğu ve Güney Afrika’ya gönderir. Üstelik fotoğrafçıların Lumière plaque, Lumichrome gibi yeni teknoloji ürünlerini tecrübe etme fırsatları olur. Yeni teknolojiler yaşam şeklini de değiştirmiştir. Savaş sonrası Avrupa yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Savaş sonrası sokaklarda Almanlardan kalan silahların yanı sıra hala ceset kalıntıları da görmek mümkündür. Tarihsel olarak çok önemli bir doküman olan, 250 km.lik alanın havadan çekilmiş filmlerini izleyince, yıkımın boyutunun büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Bu arada savaş sonrası inşa sürecinde çalışmak için yarım milyon göçmen işçi gelmiştir: İtalyan ve Portekizliler inşaat, Polonyalı ve Ruslar ise tarım işçisi olarak çalışırlar (BBC, 2007).

Film Arşivi

Albert Kahn hızla değişen dünyanın tanıklığında fotoğrafın yanı sıra özellikle hareketli konuların sinema filmine çekilmesinin son derece önemli olduğunu farkındadır. Bu yüzden ekibinde fotoğrafçılarla birlikte kameramanlar da bulunmaktadır. Üstelik bir takım stratejik projeler geliştirir. Örneğin bir kameramanını, sadece, Paris’in en yoğun bulvarını günlerce ve yıllarca filme alması için görevlendirir. Sonuç heyecan vericidir. Mesela, 1917 yılında bir gündüz çekiminde, bulvarda çoğunlukla kadınları görürüz. Biliriz ki erkeklerin çoğu savaştadır, kadınlar da muhtemelen işe gitmektedir. 1921 yılında çekilen filmde, bulvarda bol miktarda bebek arabalı aileler görürüz. Bu şunun göstergesidir: savaştan sonra hayat normale dönmeye başlamış, doğum sayısında bir patlama olmuştur. 1923 yılındaki kayıtlarda, yeni kısa saç modelleri ve şık elbiseleriyle kadınlar kendine güvenli bir şekilde ilerlemektedir. 1925 yılındaki filmde ise bulvarı artık arabalar doldurmuş, bu nedenle kameraman da eski sabit açısını yitirmiştir (BBC, 2007).

Diğer yandan, Müslüman Arap kentlerinde çekilen filmleri izlediğimizde kentin olağanüstü bir bakış açısıyla kaydedildiğini gözlemleyebiliriz: Kentin çevresini de içeren panoramalar, surların ve duvarların yakın çekimleri, mimari özellikleri yansıtan detay çekimleri ve sokaktan manzaralar. Genelden özele, kentin içinden dışına biriken ve çoğalan bu görüntüler, neyin görülmeye değer olduğunun bir seçkisidir. Bütün bu sistem içerisinde film kareleri, kaybolmakta olan dünyayı tanımlamak ve arşivlemek için hatırlatıcı bir araca dönüşmüştür (Castro, 2006, s.6-7). 1900'lerin teknolojik yenilikleri kültürlerin değişmesine, savaşın etkileri ise mekanların değişmesine neden olmuştur. Albert Kahn'ın sinematografik sistematigi sayesinde bu değişimler dönem dönem kayda alınmıştır.

Albert Kahn, kritik olayları, çekim izni alınmadığı veya kendi kameramanını önemli noktalara gönderemediği zaman, arşivde bir eksiklik olmaması adına Gaumont veya Pathé gibi Fransız film şirketlerinden ilgili filmleri satın alarak arşive dahil etmiştir (BBC, 2007).

Teresa Castro Gezegen Arşivleri ile ilgili makalesinde film arşivini "sinematografik bir atlas" olarak tanımlıyor. Arşivin önemini üç bölümde değerlendiriyor: 1- Metodik görseller topluluğu 2- Bir bilgi yolu ve bilginin iletimi 3- Görüntüleri organize etmek ve ilişkilendirmek için özel bir araç. Arşiv, dünya haritasının bilinmeyen yanlarını aydınlatma niyetiyle, gezegeni betimleyen ve sınıflandıran bir haritalama yöntemi gütmüştür. Albert Kahn'ın arşiviyle Diderot ve D'Alembert'in Ansiklopedisi ya da Dünya atlasları, bütünün içindeki ayrıntıları göstermesi, bilginin resmedilerek yayılması ve aynen bir anıt gibi kalıcı olarak hatırlanması dolayısıyla benzerlikler gösterir. Mercator'un öncülüğündeki ilk örnekten 19.yüzyıldaki orijinal denemelerle atlaslar, imgeler yoluyla mekân ve doğayı disipline edebilmeyi dilemiştir (Castro, 2006, s.5-6).

Albert Kahn Müzesi ve Dünya Bahçeleri

İflas ettiği Kahn'ın tüm mal varlığına el konulmuş olsa da arşivin bütünlüğü korunabilmiştir. Günümüze gelinceye kadar da arşiv uzmanlar tarafından korunmuş ve geliştirilmiştir. Albert Kahn koleksiyonunda çoğu 9x12 cm olan 71,494 adet otokrom plaka, 161,945 metre siyah beyaz sinema filmi (çoğu 16 fps), yaklaşık 4,000 adet siyah beyaz stereoskopik plaka bulunur. Boulogne-Billarcourt'da yaşadığı ev ve özenle düzenlediği bahçesi 1990 yılında ziyarete açılmıştır. Albert Kahn Müzesi ve Bahçesi'nin yürütücülüğünü FAKIR (Fonds Albert Kahn Informatisé pour la Recherche) isimli kuruluş üstlenmiştir. Müzede koleksiyonun sadece bir bölümü görülebilir ancak 2018'de bütün arşiv dijital ortama aktarılıp hem sanal ortamda hem de müzede ilgililerle paylaşılacaktır. Bu arada müze binası da genişletilip daha geniş bir sergi alanına sahip olacak şekilde düzenlenecektir. Filmler de dijital kopyaları alındıktan sonra korunaklı bir ortama aktarılmaktadır.

Albert Kahn'ın global dünya görüşü dikkatle ilgilendiği bahçesine de yansımıştır. Paris yakınlarında, Boulogne-Billancourt'da yaşadığı evin çevresini çok etkilediği Japon kültürü ve bahçeciliğine, diğer yandan Doğu ve Avrupa kültürü ve coğrafyasına ait bitkilerin yer aldığı, zamanla gelişen büyük bir bahçeye dönüştürmüştür. Bahçenin bir tarafında Japon bahçelerine özgü taşlar, havuzlar, kırmızı Japon balıkları, bitkiler ve geleneksel Japon mimarisinde bir ev; diğer tarafta meyve ağaçları ve tipik özellikleriyle İngiliz bahçesi ve camdan kış bahçesi; daha ileride çeşitli türde ağaçlar barındıran bir orman; bahçıvanlara ve ailelerine ait evler bulunmaktadır. Ormanda gezerken orada büyümüş çocukların anılarının yazılı olduğu tabelalara ve fotoğraflara rastlamanız mümkündür.

Fot16: Albert Kahn'ın bahçesi, Boulogne-Billancourt, 1911, Auguste Léon

Fot17: Albert Kahn'ın bahçesi, Boulogne-Billancourt, Temmuz 2015, Nezaket Tekin

SONUÇ

Albert Kahn I.Dünya Savaşı süresince ve sonrasında, Sovyet devriminin kapitalizme meydan okuyan etkisi altında, barışı sağlamak adına genç araştırmacıları olduğu kadar politikacı ve ekonomistleri de finansal olarak desteklemiştir. Bunlar arasında: Toplumsal ve Siyasal Çalışmalar Ulusal Komitesi (National committee of social and political studies), Toplumsal Belgeler Merkezi, Toplumsal ve Siyasal Çalışmalar Basımevi gibi merkezleri desteklemiştir. (Paris X Nanterre Üniversitesi kütüphanesinde yaklaşık 300 bin sayfa baskı bulunmaktadır). Ne yazık ki tüm bu yardımseverlik faaliyetleri 1929 ekonomik krizinin de etkisiyle 1931-32'de son bulmak zorunda kalır, iflası açıklanır ve bütün varlıkları satılır. Boulogne'daki evi, yüzlerce çeşit bitkinin olduğu muhteşem bahçesi ve Gezegen Arşivleri bir yerel toplum enstitüsü tarafından satın alınır. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların işgali sırasında bile, birkaç parça eşya dışında, herhangi bir kayıp olmaz ve arşiv günümüze kadar muhafaza edilir.

2002 yılında, Rusya devlet arşivinden, Kahn'a ait bazı belgeler Albert Kahn Müzesi'ne iade edilmiştir. Albert Kahn 1940 Kasım'ında 80 yaşındayken hayata veda eder. Bir yanıla şanslıdır, çünkü onun gibi Yahudi olan birçok kişinin hayatı o yıllarda toplama kamplarında sonlanmıştır (Okuefuna, 2008).

Gezegen Arşivleri, modern dünya tarafından hızla silinen eski yaşam biçimlerini hafızalarda muhafaza etmek isteyen sistematik ve bilimsel bir projedir. Albert Kahn farklı kültürleri tanımanın ve kültürlerarası anlayışın dünya barışını da getireceğine, farklılıklara saygı duyulması gerektiğine inanmıştır. Ne yazık ki günümüzde savaşlar ve yıkım devam etmektedir. Savaş sırasında ve sonrasında fotoğraflar çekilmeye devam ediyor. İnsanlar hala yaşam alanını terk etmek zorunda kalıyor. Savaştan kaçan insanlar sığındıkları yeni ülkelerde çoğu zaman ayrı tutuluyor veya asimile olmaları bekleniyor. Albert Kahn'ın hayali, farklı kültürlerin barış getireceği düşüncesi hayata geçmiş değildir.

Fotoğraf tarihi açısından bakılacak olursa, yaklaşık yüz yıl öncesine ait bu kayıtlar çoğu bakımdan biriciktir. Bir çok ülkenin ilk kez, kendine özgü dokusu ve tonu olan renkli otokromla çekilmiş olması, üstelik bu malzemenin kullanımdan kalkmasıyla sadece belli bir döneme ait kalması Gezegen Arşivleri'ni en özgün görsel arşivlerden biri yapar. Sarah Gibbons'ın yazısında belirttiğine göre National Geographic dergisinin şu an dünyanın en büyük otokrom koleksiyonuna sahip olduğu, ikinci sırada ise Albert Kahn'ın Gezegen Arşivleri'nin yer aldığını belirtir. National Geographic'de basılan ilk otokrom 1914'de, kaşif Eliza Scidmore'un Japonya seyahatinden bir görüntüdür. Sonuncu otokrom ise 1939 yılında yayınlanmıştır (Gibbens, 2017).

Arşivin günümüze kadar korunabilmiş olması ve dijital platforma aktarılıyor olması Albert Kahn ile benzer duyarlılığa sahip bir kültür anlayışı dolayısıyla gerçekleşmiştir. Görüntü kaydının oluşturulması ve korunmasının önemi, Fransa'da André Malraux'nun Hayali Müze'siyle (sanat eserlerinin fotoğrafik röprodüksiyonları dolayısıyla özgürleşmesi ve bilinirliğinin artması) ve Henri Langlois'nin Sinematek'i (titizlikle biriktirdiği zengin film arşivini paylaşması) ile devam etmiştir. Kahn, bellek üzerine de çalışmaları olan ünlü filozof Henri Bergson (1859-1941) ile tanışmaktadır ve onunla çalışmalar yapmıştır. Muhtemelen bir arşiv oluşturma fikri, Bergson'un üzerinde durduğu bellek ve zaman kavramlarının şekillenmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Bu yüzdendir ki Albert Kahn'ın öngörüsüyle, fotoğrafçılar ve kameramanlar en kritik zamanlarda son derece önemli olay ve durumları kayıt altına alabilmişler, bir dönemin görsel belleğini yaratmışlardır. Bu kadar kapsamlı bir projeyi 22 yıl boyunca destekleyen Albert Kahn ve projenin gerçekleşmesini sağlayan fotoğrafçıların hikayesi "The Wonderful World of Albert Kahn"

TEKİN, N.

EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2018)

belgesinde işlenmiştir (BBC, 2007). Ayrıca yakın zamanda Albert Kahn Müzesi'nde arşivin tamamına sanal olarak ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Albert Kahn Museum. 28 Nisan 2016 <http://albert-kahn.hauts-de-seine.fr/archives-de-la-planete/les-collaborateurs/les-operateurs/>

Amad, P. (2010). *Counter Archive : Film, the Everyday, and Albert Kahn's Archives de la Planete*. New York: Columbia University Press. ProQuest ebrary. Web. 3 Nisan 2015.

Anonymous, (2009). *The Dawn of the Colour Photograph: Albert Kahn's Archive of the Planet*. İçerisinde: Quenn's Quarterly. 3 Nisan 2015.

<http://search.proquest.com/docview/233295763?accountid=10527>

Bajac, Q. (2012). *Karanlık Odanın Sırları, Fotoğrafın İcadı*. Çev. A. Berktaş. İstanbul: YKY.

BBC (Prodüksiyon). (2007). *Edwardians in Colour: The Wonderful World of Albert Kahn*, (Belgesel), England, BBC

Beausoleil, J. (2001). *Basın Bildirisi*. 18.12.2015

<http://www.plan-pr.com/pr-etkinlikleri/bursa.htm>

Castro, T. (2006). *Les Archives de la Planete, A Cinematographic Atlas*. İçerisinde: Jump Cut. 30 Mart 2017
<http://www.ejumpcut.org/archive/jc48.2006/KahnAtlas/text.html>

Collier, J. (1996). *The Challenge of Observation and the Nature of Photography*. Albuquerque: University of New Mexico Press

Frizot, M. (1998). *A New History of Photography*. Italy: Könemann.

Gibbons, S. (2017). *These 18 Autochrome Photos Will Transport You to Another Era*.

<https://news.nationalgeographic.com/2017/04/autochrome-photography-archive-vintage-history/>

Göregenli, M. (2015). *Çevre Psikolojisi, İnsan Mekan İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Holt-Jensen, A. (2017). *Cografya: Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları*. Çev. E. Bekaroğlu. İstanbul: İdil Yayıncılık.

Hubbard, P. (2008). *Key Texts in Human Geography*. G.B.: Sage

Krygier, J.B. (1995). *Visualization, Geography and Landscape: Visual Methods and the Study of Landscape Dereliction as a Process*. Ph.D. diss. The Pennsylvania State University. OMI Kicrofora 9531965

Lavedrine, B. & Gandolfo, J.P. (2013). *The Lumière Autochrome, History, Technology, Preservations*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

Okuefuna, D. (2008). *The Dawn of The Color Photograph: Albert Kahn's Archives of The Planet*. United States: Princeton University Press.

Roberts, E. (2012). *Geography and the Visual Image*. İçerisinde: Progress in Human Geography. SAGE DOI: 10.1177/0309132512460902

Robinson, E.V.D. (1913). *La Géographie Humaine by Jean Brunhes*. İçerisinde: American Economic Association. 14.01.2015 <http://www.jstor.org/stable/1827968>

Rose, G. (2000). *Practising Photography: An Archive, A Study, Some Photographs And A Researcher*. İçerisinde: Journal of Historical Geography. Ideal. doi:10.1006/jhge.2000.0247

Schwartz, J. & Ryan, J. (2003). *Picturing Place: Photography and The Geographical Imagination*. Great Britain: I.B.Tauris.

Werner, J.F. (2015). *The Archives of The Planet: The Life and Works of Albert Kahn*. İçerisinde: Visual Anthropology, 28:5, 438-450, DOI: 10.1080/08949468.2015.1086215